

Riigikohtu arvamus kriminaalmenetluse seadustiku ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse (KrMS-i revisjon) eelnõu kohta

Kriminaalmenetluse seadustiku muudatused

1. KrMS § 12 lg 4¹

Tõenäoliselt ajendas kõnealuse muudatuse tegemise RKKKm asjas nr 3-1-1-74-16, milles käsitleti avalikul kohtuistungil kõlanud menetlusandmete avaldamise temaatikat. Selles asjas tõdeti kokkuvõtlikult, et võrreldes teiste kohtumenetluse liikidega on kriminaalasja arutava kohtu volitused menetlusandmete avaldamise keelamise osas piiratumad. Eelnõuga kavandatav muudatus osutatud määruses kirjeldatud muresid aga ei lahenda.

Esiteks nähakse KrMS § 12 lg-s 4¹ ette, et kohus võib menetlusosalisi ja teisi istungisaalis viibijaid määrusega kohustada asja menetlemisel teatavaks saanud asjaolu saladuses hoidma ka juhul, kui kohtuistung ei ole kinniseks kuulutatud, kuid saladuse hoidmine on ilmselt vajalik samas paragrahvis nimetatud õiguse või huvi kaitseks (seega KrMS § 12 lg-s 1 nimetatud õiguse või huvi kaitseks). Uus säte kordab TsMS § 41 lg 3 sõnastust, milles viidatakse TsMS §-s 38 ette nähtud õiguste ja huvide kaitsele. Eelnõus jäetakse tähelepanuta, et erinevalt KrMS § 12 lg-st 1 võimaldab TsMS § 38 lg 2 kuulutada kohtul menetluse või menetluse osa omal algatusel või menetlusosalise taotlusel kinniseks ka sama paragrahvi lõikes 1 sätestamata juhul, kui selleta oleks ilmselt ohustatud objektiivne õigusemõistmine või kui kinnises menetluses on oluliselt suurem võimalus veenda pooli lõpetama menetlus kompromissiga või neid muul viisil lepitada. Asjas nr 3-1-1-74-16 märgiti, et näiteks õigusemõistmise huvides võib KrMS § 12 lg 1 p 4 alusel kohtuistungil kinniseks kuulutada vaid nendel juhtudel, kui ilmnevad erandlikud asjaolud – näiteks julgeoleku tagamise vajadus (p 16). Kui küsimus puudutab aga näiteks avalikul kohtuistungil kõlanud tunnistaja ütluste avaldamist ja seeläbi veel üle kuulamata tunnistajate mõjutamist, pole tegemist sedavõrd kaaluka huviga, et seda saaks paigutada KrMS § 12 lg 1 p 4 toimealasse.

Teiseks säilib eelnõu kohaselt muutmata kujul KrMS § 12 lg 4, mille kohaselt hoiatab kohus kinnisel kohtuistungil kohtumenetluse pooli ja istungisaalis viibijaid, et menetlusandmeid ei ole lubatud avaldada. Lõikes 4¹ kasutatakse aga väljendit „kohustab /.../ saladuses hoidma /.../“. Selline sõnastus tõstatab küsimuse, kas tegemist on samuti hoiatamisega sama paragrahvi 4. lõike mõttes. Oluline on märgitud erinevus eeskätt põhjusel, et KrMS § 138¹ lg 3 järgi võib isikule määrata rahatrahvi eeskätt siis, kui teda on eelnevalt trahvi kohaldamise võimalikkusest hoiatatud, v.a kui eelnev hoiatamine ei ole võimalik või mõistlik. Tõlgenduslike murede vältimiseks tuleks uue sätte sõnastust redigeerida või täiendada.

Kolmandaks nähakse KrMS § 12 lg-s 5 ette, et andmete avaldamise keelu rikkumisel võib kohus trahvida kohtumenetluse poolt, istungisaalis viibijat või andmete avaldajat. Sätte sõnastusest võib järeldada, et andmete avaldaja ei pruugi olla istungisaalis viibija. Seda mõttekäiku ja andmete avaldaja vastutuse aluseid, sealhulgas trahvimise seost isiku eelneva hoiatamisega tuleks seletuskirjas avada.

Samuti ei ole päris selge, mida tähendab väljend „ilmselt vajalik“ ja kas selle kasutamine KrMS-s on põhjendatud.

2. KrMS § 19

KrMS § 19 lg 1 – ringkonnakohtu koosseis lihtmenetluses ja määruskaebuste lahendamisel oleks eelnõu järgi ainuisikuline. Põhjenduste osa seletuskirjas on samas lühike ja üldsõnaline, sh puudub igasugune statistika ringkonnakohtu koormuse kohta. Oluline on märkida, et lihtmenetluste asjad ei pruugi alati olla lihtsamad võrreldes üldmenetlustega, kui kerkib mõni esmakordne materiaalõiguse või ka menetlusõiguslik küsimus (näiteks lühimenetluses). Sama kehtib määruskaebemenetluse kohta (näiteks vahistamine või vara arestimine). Arvestada tuleb sellegagi, et eelnõus sisalduvate KrMS § 390 muudatustega piiratakse paljudes asjades määruskaebuse esitamise õigust Riigikohtule, mistõttu kollektiivse õigusmõistmise vajadus sellistes õigusküsimustes isegi suureneb. Vaieldamatult hoiab muudatus kokku ringkonnakohtunike tööaega, aga eelnõu koostamisel on alahinnatud senikehtivaid kollektiivse otsustamisega silmas peetud väärtusi ja eesmärke. Teeme ettepaneku kaaluda ainuisikulise koosseisu rakendamist valikuliselt, s.o valdkondades, milles eksisteerib ulatuslik väljakujunenud kohtupraktika ja eelduslikult tekib vähem õiguslikke vaidlusi (näiteks kohtuotsuse täitmise seotud küsimused või kokkuleppemenetlused).

Lisaks juhime tähelepanu, et muudatuse tegemisel tuleb muuta ka KrMS § 327 lg-t 2, mille kohaselt eelistung ringkonnakohtus peetakse vähemalt kolmeliikmelises koosseisus.

3. KrMS §-de 21 ja 22 kehtetuks tunnistamine

KrMS §-de 21 ja 22 kehtetuks tunnistamine – täitmis- ja eeluurimiskohtuniku definitsioonide kaotamine seletuskirjas toodud põhjendustel ei ole piisavad, eriti kummastav on viide väärtõlgenduste ohule, nagu oleks täitmiskohtunik ja eeluurimiskohtunik maakohtunike n-ö eraldi ametikohad. Seni on selline töökorralduslik nimetus üle kümne aasta suuremate probleemideta töötanud, kui kusagil on ilmnenud kehtiva KrMS täiendamise vajadus, siis võiks vähemalt alternatiivina kaaluda lünkade täitmist (lisaks on menetlusõiguses normide tõlgendamisel lubatud analoogia). Analüüsima peaks ka seost kohtute tööjaotusplaanidega, st kas seadusemuudatus toob kaasa kõigi maakohtute tööjaotusplaanide muutmise vajaduse. Kui muudatus jääb pealtnäha pigem redaktsiooniliseks, tuues aga kaasa praktikas ümberkorraldamise vajaduse maakohtutes, tuleks „iluvigade“ parandamisest seaduse muutmise kaudu loobuda.

4. KrMS § 24

KrMS § 24 lg 1 kehtivas redaktsioonis nähakse ette üldise kohtualluvuse reegel. Paragrahvi muutmise tulemusena moodustub aga n-ö hübriid üldisest kohtualluvusest ja KrMS §-s 26 ette nähtud ühendatud kriminaalasja kohtualluvusest, kuna sisuliselt sätestatakse mitme kuriteoga kriminaalajade puhul valikuline kohtualluvus. Sel juhul puudub KrMS § 26 järele vajadus. Samas ei ole seletuskirjas teavet, kas kehtiv KarS § 24 lg 1 põhjustab praktikas probleeme ja kuidas praegu kohtualluvus mitme eri kohas toimepandud kuriteo koos arutamisel lahendatud on.

Pakutud lahenduse järgi võib asja arutamine alluda mitmele maakohtule ja see annab prokuratuurile võimaluse otsustada, kuhu kohtusse süüdistusakt saata. Mis kriteeriumitest lähtudes seda tegema peaks?

Erinevalt „kohtueelsest menetlusest“ ei kasutata KrMS-s mujal mõistet „täitmismenetlus“, mis tuuakse sisse KrMS § 24 lg-ga 4¹, jättes selle sisu avamata. Lisaks nähakse ette imperatiivselt, et täitmismenetluses, mille all peetakse silmas kohtulahendi täitmisega seotud küsimusi, täidab

kohtu ülesandeid kohtuotsuse täitmise piirkonna järgse maakohtu kohtunik. Seega lahendatakse siin pädevuse küsimus, kui varem oli KrMS § 22 definitiivse iseloomuga. Üldiselt pöörab kohtulahendi täitmisele kohtulahendi teinud maakohus (ja vastavalt täitmispiirkonna kohtunik on selle maakohtu kohtunik). Seadus näeb aga teatud juhtudel ette võimaluse, et kohtulahendi täitmisega seotuid küsimusi võib lahendada süüdimõistetu elukoha järgne maakohus (KrMS § 418 lg 1), mistõttu võib tekkida vastuolu vastavate sätete ja väljapakutud KrMS § 24 lg 4¹ vahel.

Iseenesest võib kaaluda kohtualluvuse reeglite muutmist ka nt KarS §-des 70 ja 72 ettenähtud kohtulahendite täitmise puhul, s.t juhtudel, kus tuleb otsustada rahalise karistuse asendamine vangistuse, üldkasuliku töö (või sõltuvusraviga) või rahatrahvi asendamine aresti või üldkasuliku tööga. Kohtupraktikas omaksvõetud seisukoha järgi peab sellised vaidlused lahendama süüdlase elu- või asukohajärgse maakohtu täitmiskohtunik. Sageli tekib aga probleem isiku tegeliku elu- või asukoha kindlaksmääramisega, mis on omakorda ajendanud arvukalt vaidlusi kohtualluvuse üle. Kuna isiku tegeliku elu- või asukoha kindlaksmääramine võib olla ja ongi tihti keeruline või isegi võimatu, tuleks ühe võimalusena kaaluda selliste asjade lahendamiseks otsustuspädevuse andmist kohtulahendi teinud maakohtu kohtunikele. KarS § 72 asjade puhul, kus lahendi on teinud kohtuväline menetleja, peaks siis vastavalt olema täitmisasi kohtuvälise menetleja asukoha järgse maakohtu pädevuses.

Kas maakohus on „kes“ või „mis“? Eelnõu KrMS § 24 lg 1, lg 4 ja lg 4¹ lähtuvad sellest, et „mis“ – vt „mille tööpiirkonnas“. Seni on seaduses kasutatud sõnastust „maakohus, kelle tööpiirkonnas“ (vt ka KrMS § 24 lg 3, mida ei muudeta). EKI nõuande kohaselt võib asutuse puhul kasutada mõlemat, sõltuvalt järgnevast tegusõnast (kas tegemist on elusolendile või objektile omistatava tegevusega). KrMS § 24 lg-s 4 on aga kindlasti grammatiliselt vale sõnastus „maakohtu kohtunik, mille tööpiirkonnas“.

Normitehniliselt oleks parem anda KrMS § 24 uus terviktekst, mis mh aitab vältida ülamärgiga löike lisandumist.

5. KrMS § 36

Esineb vastuolu eelnõu teksti ja seletuskirja vahel. Eelnõus tehtava muudatuse kohaselt võib edaspidi juriidilise isiku nimel ütlusi anda ka lepinguline esindaja või volitatud töötaja. Muudetav säte tervikuna näeks välja nii: „Juriidilisest isikust kahtlustatav või süüdistatav osaleb kriminaalmenetluses oma juhatuse või seda asendava organi liikme, volitatud töötaja, lepingulise esindaja või pankrotihalduri kaudu, kellel on kõik kahtlustatava või süüdistatava õigused ja kohustused, sealhulgas õigus anda juriidilise isiku nimel ütlusi.“ Seletuskirjas on aga välja toodud, et ütluste andmise õigust lepinguliselt esindajal või volitatud töötajal ei ole, mis on ka õige ja vastab sellise isiku esindusõiguse sisule ja selle ulatusele (sarnaselt juba varem KrMS § 37 lg-s 2 tehtud muudatuse sisuga).

6. KrMS § 49

KrMS § 49 lg 1 p 2 sõnastuses on üleliigne öelda, et on teinud kohtumääruse kohtunikuna (sõna jätta välja).

KrMS § 49 lg 1 p 2 – eeluurimisfaasis kohtunikuna põhiõiguste riiveks loa andnud kohtuniku välistamine asja hilisemast sisulisest arutelust on mõistlik. See oli kaalumisel ka kriminaalmenetluse seadustiku jõustumisel, aga siis leiti, et võib saada probleemiks väiksemates kohtutes. Muudatuse mõju hindamiseks on möödapääsmatu maakohtunike

arvamuse ära kuulamine, sh võimalik vajadus üleminekuregulatsiooni järgi.

7. KrMS § 63

Tuleb möönda, et kõiki selle muudatuse mõjusid-tagajärgi ei ole ilmselt võimalik ette näha. Näiteks seda, millised on nii laialt mõistetava dokumendi vorminõuded või kas neid üldse on.

Riigikohtu praktikas on tekkinud küsimus sellest, milline roll omistada KrMS § 63 lg-s 1¹ sätestatud võimalusele esitada kriminaalmenetluses tõendina julgeolekuasutuse seaduse alusel esitatud teavet ja kas selle esitamise võimalus ei ole vastuolus kriminaalmenetluses jälitustoimingute tegemiseks ette nähtud reeglitega (vt RKKKo nr 3-1-1-101-16 ja sellele lisatud eriarvamus; vaidlustamisega seonduvalt vt ka nt RKKKm nr 1-17-7461/24, p 9).

Lisaks on äärmiselt küsitav eelnimetatud lõike 1¹ asukoht KrMS §-s 63, kuna paragrahv ise räägib tervikuna tõenditest ja nende liikidest. Eelnõuga muutub tõendite liigitus veelgi üldisemaks ja vajadus julgeolekuasutuste seaduse alusel kogutud teabe kui dokumentaalse tõendiga (vt RKKKo 3-1-1-101-16, p 20) seonduvat selles üldnormis täpsustada ei ole normitehniliselt kõige korrektsem. Lõike 1¹ iseenesest üsna hõreda regulatsiooniga sätte (vrd jälitustoimingutega saadud tõendiga seonduvat KrMS 3¹. ptk-s) sisuks on tõendi lubatavuse eeltingimuste sätestamine, mis väärriks eraldi paragrahvi.

8. KrMS § 68

Tuleb kaaluda, kas KrMS § 68 lg 1 muudatus on põhjendatud, võttes muu hulgas arvesse KrMS §-ga 69² loodavat võimalust kirjalike ütluste andmiseks ja ka menetlustaktikalisi kaalutlusi – vaba jutustuse vormis võib isik anda rohkem teavet kui menetleja küsimustele vastamisel. Samuti tuleb otsustada, kas muudatus laieneb vääртеomenetlusele, kus omakäelise ütluste kirjapaneku võimaluse välistamine võib mõjutada menetluse ökonoomsust.

KrMS § 68 lg 4 – miks muudetakse kogu lõiget, kui piisaks vaid esimese lause uuest sõnastusest?

9. KrMS § 69

KrMS § 69 lg 1 – kaugülekuulamise alusena lisatakse muu hulgas „isikute huvide kaitse“. Seletuskirjast ei nähtu, milliseid olukordi see hõlmab lisaks juhtudele, mil vahetu ülekuulamine on isikule ebamõistlikult koormav ja kulukas, ning olukorrale, kus see on vajalik kehtivas sõnastuses „tunnistaja ja kannatanu kaitseks“. Kas muudatus on tingitud praktilisest vajadusest või aluseid laiendatakse lihtsalt igaks juhuks?

10. KrMS § 69¹

KrMS § 69¹ lg 4 – uue tervikteksti andmine ei ole vajalik, kui muudetakse vaid esimest lauset. Viide kohtueelsele menetlusele on lõikest sootuks välja jäetud.

11. KrMS § 69²

KrMS § 69² lg-s 1 on nimetatud vaid tunnistaja ja kannatanu. Kas sätte ei võiks laieneda ka nt tsiviilkostjale ja kolmandale isikule (vt ka KrMS § 63 lg 1 muutmine ja selgitused sellele muudatusele)? Lõike 4 sõnastusest ei ole täiel määral arusaadav, kas allkirjastama peab iga vastuse või koonddokumendi. Lõige 5 kordab tegelikult lõikes 2 sisalduvat, mistõttu on küsitav vajadus reeglit veel kord sätestada.

Kas eelnõu koostajad on pidanud silmas võimalust, et kirjalikke ütlusi kasutatakse tõendina

lihtmenetlustes?

Sättest ei selgu, mil viisil toimib menetleja juhul, kui isik keeldub talle KrMS § 69² lg 1 alusel tehtud ettepanekust anda kirjalikult ütlusi (nt kas sel juhul võib järgneda vastutus ütluste andmisest aluseta keeldumise eest)?

12. KrMS § 106

KrMS § 106 – eelnõu sisaldab paragrahvi uut tervikteksti. Samas sisaldab terviktekst ülamarkega lõiget, mida tuleks võimalusel vältida. Ülamarkega lõike teksti saab siduda lg 1 p 2 sõnastusega, näidates ära, et p 2 põhjendused esitatakse vaid teatud lisatingimuste esinemisel. Samas sisaldab uus terviktekst (nt lg 3) kehtivaga sama sõnastust – miks siis vaja uuesti kehtestada?

13. KrMS § 107

KrMS § 107 lg 3¹ – mõistetav on soov vähendada bürokraatiat ja mitte kohustada eksperti kordama ekspertiisiaktis andmeid, mis on juba nähtavad ekspertiisimäärusest. Siiski ei ole eelnõu sõnastust ja seletuskirjas antud selgitusi lugedes üheselt selge, kas „ei ole vaja korrata“ tähendab eksperdi kaalutusõigust ekspertiisiakti põhiosa kirjapanekul. Seletuskirjas pole toodud ühtegi näidet, millest lähtudes ekspert sellise otsuse teeb. Sidumaks ekspertiisiakti ekspertiisimäärusega, on mõnede kirjade olemasolu aktis möödapääsmatu. Seega oleks eelistatum seadustehniline lahendus, mille järgi näeb seadus ette ekspertiisiaktis kohustuslikult kajastatavad andmed ja vastavalt vajadusele või ekspertiisiliigile võib ekspert oma akti ise täiendada.

Omaette probleem pakutud lahendusega seoses on see, kuidas vormistatakse kokkulepe menetlejaga (viimase nõusolek) selle kohta, kas ekspertiisiakt tuleb koostada koos põhiosaga või põhiosata. Kuna sellekohase otsustuse teeks menetleja, siis võiks see kajastuda ekspertiisimääruses.

Seletuskirjas märgitakse õigesti, et uuringute käik ja meetodika on olulised eksperdi järelduste usaldusväärsuse kontrollimisel. Samas on ülepaistatud seisukoht, et kehtiv menetlusseadus nõuab eelnimetatute põhjalikku kirjeldust. Ka kehtiv menetlusseadustik võimaldab paindlikku tõlgendust, s.t nõuded uuringute ja meetodika kirjeldamisele sõltuvad ekspertiisi liigist ja ekspertiisi tegemise kohast (nt riiklikus ekspertiisiasutuses, millel on akrediteeringud vmt), muu hulgas saab kasutada viiteid algmaterjalile, mis on soovi korral kättesaadav nt veebis või ekspertiisiasutuses. Teatud olukordades pikad ja juristile isegi mõistetamatud kirjeldused ei pruugi anda mingit lisaväärtust, teisalt võib see olla vajalik kaitsja omapoolse asjatundja kaasamise korral.

Juhul, kui menetleja nõusolekul on võimalik koostada ekspertiisiakt põhiosata, tuleks kaaluda võimalust vajadusel taotleda ekspertiisiakti põhiosa lisamist hiljem. See vajadus võib tekkida menetlejal endal sõltuvalt menetluse käigust, samuti võiks selleks KrMS § 225 lg-s 1 sätestatud tähtajal võimalus olla kaitsjal. Eksperdi küsitlemine kohtuistungil küll mõneti korvab põhistuste puudumise, kuid isegi sellise võimaluse olemasolul on kaitsjal ettevalmistuseta (mida on põhjendusteta raske teha) keerukas eksperti küsitleda. Arvestada tuleb ka seda, et eelnõu kohaselt peab kaitsja juba kaitseaktile lisama omapoolse asjatundja kirjaliku arvamuse (eelnõu p 104). Kas kaitsja peab vajalikuks asjatundja kaasamist või milline saab olema asjatundja arvamuse sisu võib aga sõltuda just ekspertiisiakti põhjendustest. Lisaks tähendab vahetu ülekuulamine kohtus eksperdile täiendavat ajakulu (sh ettevalmistus istungiks) teiste

ekspertiiside tegemise aja arvelt.

14. KrMS § 109

KrMS § 109 lg 1 – kas viide kuulduste lubatavusele eksperdi ülekuulamisel on seotud ekspertiisialuse isiku, sh lapse väljaütlemistega ekspertiisi käigus? Seletuskirja põhjendused on selles osas üsna pinnapealsed ja vajaksid täpsustamist või näite lisamist.

15. KrMS § 109¹

KrMS § 109¹ lg-s 2 ette nähtud võimalus, et asjatundja võib kaasata menetlustoimingusse, puudutab eeskätt menetlejat, sest kaitsja ei pruugi iseenesest teadagi, et menetlustoiming tehakse. Seega ei sisaldu asjatundja kui tõendiallika olemust reguleerivas sättes seletuskirjas esitatud seisukohta, et ka kaitsjal on võimalus taotleda asjatundja kaasamist. KrMS § 109¹ lg 4 näeb lakooniliselt ette, et asjatundja kuulatakse vajaduse korral üle eksperdi ülekuulamise kohta kehtivate sätete kohaselt. Seadusest ei selgu, millal tekib „vajadus“ kuulata isik üle eksperdi ülekuulamise sätete kohaselt ja mil viisil osaleb asjatundja menetluses juhul, kui sellist vajadust ei ole. Normitehniliselt ei ole põhjendatud lähenemine, mille järgi tõendina asjatundja ütluste või kirjaliku arvamuse kasutamise võimalus nähtub alles koostoimes teiste (mujal paiknevate) normidega (nt KrMS § 227 lg 6 ja § 292).

Seletuskirjas ei ole selgitust selle kohta, kas muudatusega asjatundja regulatsioonis võib kaasneda muudatus menetluskulude regulatsioonis, s.o kas asjatundja kaasamisel kaitsja poolt kohaldub sellega seotud kuludele KrMS § 175 lg 1 p 1 või § 175 lg 1 p 2 ja § 178.

Asjatundja ja eksperdi kui tõendiallika olemuse ning nende kaasamisega seotud muudatuste kohta avaldati ka seisukohta, et eksperdi põhiroll võiks olla ja peaks olema eriteadmistele tugineva uuringu pinnalt uute järelduste tegemine. Ekspert peaks seega olema ainus tõendi allikas, kes tohib tuua menetlusse uut järelduslikku teadmist (ülejäänud kõik – vaid kajastusi, peegeldusi). Sellele lisaks võib eksperdile anda ka teise rolli, mil ta edastab enda valdkonna üldisi tõdemusi ja lisaks sellele siis asjatundja. Segadust tekitab see, kui ekspert ja asjatundja n-ö ristuvad neid kaasavate isikute poolest.

16. KrMS § 123

KrMS § 123 lg 1 – millega on põhjendatav dokumentaalse tõendi mõistes definitsiooni sidumine „asja lahendamiseks oluliste asjaolude kohta andmete sisaldamisega“, kui kehtiv regulatsioon dokumendi ja asitõendi puhul nõuab üksnes „tõendamiseseme asjaolude teabe sisaldamist“. Erinevalt eelnõust (taasesitamine tajutaval kujul) räägib TsMS § 272 lg 1 üksnes tajutaval kujul esitamisest. Kas erinev sõnastus on õigustatud?

17. KrMS § 124¹

Normitehniliselt ei ole põhjendatud KrMS § 124¹ lg-s 1 mitmuse vormi kasutamine (dokumentaalsed tõendid, asitõendid, isikud).

Kas eelnõu kohaselt tuleb selles paragrahvist lähtuvalt toimida ka siis, kui dokument saadakse uurimistoimingus? Kui jah, siis tuleb vaadata-kaaluda seoseid §-ga 146.

18. KrMS § 126⁴

KrMS § 126⁴ lg 1 – kui kohus annaks erandkorras lubasid ka jälitustoiminguks, mis on muidu prokuratuuri pädevuses, siis lisaks maakohtunike töökoormuse kasvule muutub ka vaidlustamise kord. Kaasnevaid mõjusid ei ole seletuskirjas piisavalt hinnatud, „praktilise

töökorralduse mõttes säästlikum“ toob tegelikult kohtule kaasa lisa kohustuse otsuse tegemisel ja määruse vormistamisel.

19. KrMS § 126¹⁶

Määruskaebuse esitamise võimaluse piiramine üksnes kohtueelse menetlusega on põhimõtteliselt õige (kohtupraktikas sellest lähtutaksegi ja üldjuhul tuleneb see juba määruskaebe esitamise 10-päevasesest tähtajast), aga ilmselt ei too see kaasa seletuskirjas väidetud eesmärki, et sellega välistatakse paralleelmenetlused. Riigikohus on kaasnevale probleemile korduvalt tähelepanu juhtinud (vt nt Riigikohtu kriminaalkolleegiumi määrused asjades nr 3-1-1-48-15 ja 3-1-1-42-16).

Ebaselgeks jääb, mida mõeldakse eelnõu sõnastusega „enne kriminaalasja kohtusse saatmist“. Nt räägib KrMS § 228 lg 6 uurimiskaebuste puhul sarnases olukorras hoopis süüdistusakti kohtusse saatmisest.

20. KrMS § 127

KrMS § 127 lg 4 annab prokuratuurile võimaluse leppida isikuga kokku tõkendina mõne teo tegemine või tegemata jätmine. Isegi arvestades isiku nõusoleku nõuet, võib selline sõnastus olla liiga lai. Tuleks kaaluda võimalust anda seaduses vähemalt üldised juhised selle kohta, mis tingimustele peab selline tegu vastama. Ühtlasi nähakse samas sättes ette, et selle kohta võib anda nõusoleku puudutatud isik või tema seaduslik esindaja. Sellest võib välja lugeda, et kõne alla tuleb ka füüsilise isiku (näiteks alaealise) seaduslik esindaja alaealise nõusolekust sõltumata. KrMS § 127 lg-s 5 nähakse aga ette, et lõike 4 alusel kohaldatava tõkendi kohta võetakse allkiri kahtlustatavalt, süüdistatavalt või juriidilise isiku seaduslikult esindajalt.

21. KrMS § 128

KrMS § 128 lg 1 p 1 terminoloogia (näiteks korteriomandi reaalosa ja korteriomandiga seotud kinnisasja kaasomandi piirid) tuleb viia kooskõlla korteriomandi- ja korteriühistuseadusega.

22. KrMS § 141⁶

KrMS § 141⁶ lg 1 – kas on piisavalt täpne rääkida juriidilise isiku tehingu tegemise keelu puhul kriminaalmenetluse tagamise eesmärgist, kuna seletuskirja järgi on meetme eesmärk mh vältida karistamise (rahaline karistus) ebatõhusust, mis sarnaneb rohkem §-s 141⁴ sätestatud konfiskeerimise tagamisega? Eesmärgi sõnastusest sõltub omakorda see, milliseid tehinguid ja millistel tingimustel on õigus keelata.

23. KrMS § 155

KrMS § 155 uue redaktsiooni teise lõike esimene lause vajab ümbersõnastamist. Protokollide koostamine ühel või teisel viisil ei saa „võimaldada helisalvestise kuulamist“. Igal juhul tuleb saavutada tulemus, et protokoll on kohtuistungis n-õ tuumsisu ning menetlusosaliste istungil tehtud taotlusi kokkuvõttev memo, mida on ka kõrgema astme kohtutel võimalik ilma olulise ajakuluta kontrollida. Nt KrMS § 146 lg 9 muudatust kommenteerivas seletuskirja osas leitaksegi, et kohtunikul pole otstarbekas kõiki toiminguid video vahendusel n-õ kaasa teha, vaid tugineda protokollile.

Kohtuistungis salvestamise kohustust laiendati hiljaaegu (sh kiireloomulisena Riigikogus olevasse eelnõuna lisatuna) jõustunud muudatusega (RT I, 21.05.2018, 2). Muudatus jõustub 1. jaanuaril 2019. KrMS § 156 lg 4 järgi on muudatuste jõustumisel lubatud jätta istungis lisaks

tehnilisele võimatusele salvestamata, kui istung toimub väljaspool kohtu ruume; tegemist on kohtulahendi kuulutamiseks korraldatud istungiga või tegemist on Riigikohtu istungiga. Eelnõus sisalduv muudatus eelkirjeldatud erandeid ei sisalda ning seletuskirjas puuduvad asjakohased põhjendused. Seletuskirja sõnastust lugedes (viide üksnes üldmenetluses salvestamise kohustusele) tekib kahtlus, kas eelnõu koostajad on vastuvõetud muudatusega kursis. Sama märkus kehtib ka eelnõu § 4 p-s 1 kavandatava VTMS § 105 muudatuse kohta.

Lisaks eelnõus ettenähtud istungiprotokolli nõuete üldisele „leevendamisele“ sätestab lg 4, et lihtmenetluse ja kohtulahendi täitmise asjas protokolli üldse ei koostata. Ilmselt vastab tõele seletuskirjas sisalduv väide, et nimetatud asjades kaevatakse edasi suhteliselt väiksem osa asjadest, samal ajal lisandub sellise muudatusega senisega võrreldes vältimatult kaebusi läbivaatavates kohtutes (eelkõige ringkonnakohtutes) töökoormus ja ajakulu, kui tekib vajadus istungil toimunuga ja öelduga tutvumiseks ja lõppastmes protokolli tagantjärele koostamiseks. Samuti on jäänud tähelepanuta menetlusosaliste huvid, kes küll võivad salvestisega tutvuda, aga kellele kaasneb sellega samuti täiendav ajakulu ja seeläbi ka võimalik menetluskulu (kaitsjatasu). KrMS § 155 uuest redaktsioonist võib välja lugeda, et salvestamise ja protokollimise kohustus (vrd kehtiv KrMS § 155 lg 1) laieneb suulise istungi pidamisel ka Riigikohtule.

24. KrMS § 160¹

KrMS § 160¹ lg 6 sätestab võimaluse pidada toimikut paberkandjal, kui digitaalne pidamine on objektiivselt võimatu. Tekib küsimus, mis saab digitaalsest toimikust ja kogu kohtupidamisest siis, kui objektiivne põhjus on nii mõjuv, et digitaalseid andmeid ei õnnestugi taastada ega digitaalset toimikut pooleliolevates menetlustes taas kasutama hakata. Äsjasest riigikontrolöri auditist selgub, et andmete varundamine välisriikide serverites ei ole piisavalt läbi mõeldud / turvaline.

25. KrMS § 160²

KrMS § 160² lg 5 – e-toimiku kaudu kättetoimetatuks lugemise muudatus on oluline, sest nagu seletuskirjaski märgitakse, sõltuvad sellest puudutatud isikute õigused ja kohustused ning menetlustähtaegade kulgemine. Sidudes kättetoimetamise e-toimikus avamise või kinnituse saatmisega võib aga, nagu praktika näitab, tekkida menetlusõiguste kuritarvitamise võimalus, kus kaebetähtaja jooksul dokumenti ei avata ega saadeta kättesaamiskinnitust. Omaette küsimus on see, et kriminaalmenetluse seadustiku mõistekasutuses ei ole kättetoimetamine üheselt kinnistunud ega näiteks KrMS § 387 mõttes kaebetähtaja kulgemise arvestamisel nõutav („sai teada või pidi teada saama“). Samuti muudetakse eelnõuga KrMS § 230 sõnastust, sätestades, et kaebetähtaeg hakkab kulgema määruse „kättesaamisest“. Seletuskirjast ei nähtu, kuidas kavandatav muudatus selliseid olukordi mõjutab ehk kas kättetoimetamine oleks muudatuse jõustudes n-ö kohustuslik eeltingimus.

Ühtlasi tuleb juhtida tähelepanu e-toimiku infosüsteemi probleemile kaebetähtaegadest teavitamisel – vt lähemalt Riigikohtu kriminaalkolleegiumi määrus asjas nr 3-1-1-1-8-17, p 12 (Riigikohtule teadaolevalt KIS2 infosüsteemi arendaja siiski juba tegeleb olukorra muutmisega).

26. KrMS § 160⁴

KrMS § 160⁴ lg 1 vajab keelelist toimetamist, praegusel kujul lause osad ei ühildu.

Tuleb kaaluda, kas väljakirjutuste tegemise võimaluse säilitamine on põhjendatud, võttes arvesse e-toimiku olemasolu ja koopiade tegemise eest riigilõivuseaduse § 61 lg-s 1 ette nähtud riigilõivu määra.

Lisaks võiks kaaluda KrMS § 142 lg 5 täiendamist, sätestades, et vara arestimise määrase tutvustamisel antakse isikule määrase koopia (nagu näiteks vahistamisel – vt KrMS § 132 lg 2).

27. KrMS § 171¹ ja § 172

Viidatud sätted kasutavad tsiviil- ja halduskohtumenetluse eeskujul mõistet „põhistama“. Tekib küsimus, kas kriminaalkohtumenetluses on siinkohal mõeldud põhistamist sellises tähenduses, nagu seda mõistab TsMS § 235, s.t tõendamise kergemat vormi. Kriminaalmenetluse seadustikus kasutatakse mõistet „põhistama“ üldjuhul „põhjendamise“ tähenduses. Sõnastus „nimetab asjaolud ja põhistab neid“ on kriminaalmenetluse kontekstis mõneti võõras.

28. KrMS §-d 181¹, 185, 186 ja 187

Sätete sõnastus ei vasta seletuskirjas antud selgitusele. Nimelt nähakse muudatustega ette, et osaliselt süüdimõistva otsuse, samuti apellatsiooni, kassatsiooni või määruskaebuse osalise rahuldamise korral jagatakse menetluskulud eelduslikult võrdsetes osades riigi ja puudutatud isiku vahel, kuigi kohtul on võimalik otsustada ka teisiti. Sätete sõnastamisel on ilmselgelt lähtutud tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 163 lg-st 1. Samas seletuskirja kohaselt lähtub kohus menetluskulude jaotamisel eeskätt süüdimõistva otsuse või apellatsiooni, kassatsiooni ja määruskaebuse rahuldamise ulatusest. Selline lähenemine vastab ka Riigikohtu praktikale. Viide menetluskulude kandmisele võrdsetes osades ei ole sisuliselt põhjendatud, võttes arvesse, et erinevalt tsiviilkohtumenetlusest ei saa kohtumenetluse pooltelt kriminaalmenetluses eeldada kohtumenetlusest loobumist või kompromissi saavutamist esitatud süüdistuse osas.

29. KrMS § 199

KrMS § 199 lg 3 punkti 1 sõnastus ei ole normitehniliselt korrektne.

30. KrMS § 202

Tegemist on kriminaalmenetluse lõpetamise alusega avaliku menetlushuvi puudumisel. Erinevus KrMS § 202 lg-st 1 seisneb selles, et kahtlustatava või süüdistatava süüle viitamata ja talle kohustusi panemata võib menetluse lõpetada ilma kahtlustatava või süüdistatava nõusolekuta. Siinkohal peaks kaaluma analoogselt KrMS § 199 lg-ga 3 kahtlustatavale ja süüdistatavale võimaluse sätestamist taotleda kriminaalmenetluse jätkamist rehabiliteerimise eesmärgil. On selgusetu, milles seisneb siinkohal erisus kahtlustatava või süüdistatava võimalusega taotleda kriminaalmenetluse jätkamist näiteks olukorras, kui kuriteo aegumistähtaeg on möödunud või kahtlustatav või süüdistatav on parandamatult haigestunud.

Seletuskirjast nähtuvalt võiks KrMS § 202 lg 1¹ alusel lõpetada kriminaalmenetlused, milles avalik menetlushuvi on nii väike, et see ei õigusta tõendite kogumist ja tervikliku menetluse läbiviimist. Ometigi nähtub sättes sisalduvast viitest süüdistatavale, et sellel alusel oleks võimalik menetlust lõpetada ka pärast süüdistusakti esitamist kohtumenetluses, kui tõendid on kogutud ja terviklik kohtueelne menetlus läbi viidud. Tuleb arvestada, et ka süüdistuse esitamine võib olla isikule stigmatiseeriv, kui sellele õigeksmõistvat kohtuotsust ei järgne. Olukorras, kus isikule on esitatud kahtlustus või süüdistus, ei pruugi seda korvata asjaolu, et menetluse lõpetamise määruks kahtlustatava või süüdistatava süüle ei viidata.

Samuti on ka KrMS § 202 lg 1 alusel võimalik kriminaalmenetlus lõpetada kahtlustatavale või süüdistatavale kohustusi panemata (KrMS § 202 lg 2 sätestab, et kriminaalmenetluse lõpetamise korral *võib* kohus).

KrMS § 202 lg-s 7 sisalduv viide sama paragrahvi lõikele 1¹ ei ole normitehniliselt korrektne ehk õige oleks lisada tekstiosa „1¹“ pärast sõnu „käesoleva paragrahvi lõigetes 1“. Samas jätab praegune sõnastus mulje, et prokuratuuril on kriminaalmenetluse lõpetamisel siiski õigus määrata isikule kohustused, mistõttu tuleks kaaluda sõnastuse muutmist.

31. KrMS § 207

Võttes arvesse, et muudatustega nähakse ette võimalus jätta ka kriminaalmenetluse alustamata jätmise teade põhistamata (§ 198 lg 1²), tuleb lõikes 2 sätestada, et kaebuse võib esitada „põhistatud kriminaalmenetluse alustamata jätmise teate“ peale (analoogselt kriminaalmenetluse lõpetamise määrusega).

32. KrMS § 230

Säte reguleerib kaebuse esitamist maakohtule Riigiprokuratuuri määruse peale. Eelnõuga asendatakse sõnastus „sai vaidlustatavast määrusest teada või pidi teada saada“ sõnadega „kättesaamise päevast“. Seletuskirja kohaselt oli seni kehtinud sõnastus ebamäärane ja selle puhul esines raskusi tähtaja alguse kindlakstegemisel. Samas sisaldab kohtumääruse peale määruskaebuse esitamise korda ja tähtaega reguleeriv KrMS § 387 lg 1 samasugust sõnastust, s.o määruskaebus esitatakse 15 päeva jooksul alates päevast, mil isik sai vaidlustatavast kohtumäärusest teada või pidi teada saada. Kas see on eelnõu algatajate teadlik valik, st kas KrMS § 387 lg 1 kehtiv sõnastus jääb muutmata?

Kriminaalmenetluse seadustikus kasutatakse kaebetähtaegade sätestamisel erinevaid mõisteid, sealhulgas menetlusdokumendi kättesaamine, kättetoimetamine (e-toimiku kaudu) ja menetlusdokumendist teada saamine, seejuures erineval mõistekasutusel ei ole ilmselt selget eesmärki. Üldjuhul tuleks seaduse korrastamisel ja muutmisel teha seda seaduses läbivald. Reguleerimine vajaks ülevaatamist tervikuna.

33. KrMS § 292

KrMS § 63 lg 1 eelnõu sõnastuses liigitab tõendid ütlusteks, dokumentaalseteks tõenditeks ja asitõenditeks. Ekspertiisiakt nagu ka asjatundja kirjalik arvamus on selle liigituse järgi dokumentaalsed tõendid, nende ülekuulamisel räägitud aga ütlused. Kehtivas menetlusseaduses on eraldi nimetatud nii ekspertiisiakti kui ka eksperdi ütlusi ekspertiisiakti selgitamise kohta, kuid põhirõhk tundub olevat aktil dokumentaalse tõendina. Eelnõu kommenteeritav paragrahv on sõnastatud viisil, et reegel on ülekuulamine ja vaid kõigi osapoolte nõusolekul võib piirduda kirjaliku aktiga. Seletuskirja sellist paradigma muutust selgelt käsitletud ei ole, see võib küll olla põhjendatud asjatundja puhul, aga ei pruugi samavõrra vajalik olla menetleja määratud ekspertiisi korral. Seega tuleks kaaluda, kas vajalik oleks asjakohaste erisuste sätestamine.

34. KrMS § 319

KrMS § 319 lg-d 2 ja 3 – alternatiivselt apellatsioonitähataja pikendamisele peaks kaaluma, kas kõigi kohtuasjade puhul on 30-päevane apellatsioonitähataeg siiski otstarbekas. Eitamata, et keerulisemates asjades on pikem kaebetähtaeg hädavajalik, tuleks mõelda ka sellele, et nt lihtmenetluste või mõne üksikküsimuse vaidlustamise korral lükkab sedavõrd pikk aeg tarbetult asja lahendamist või otsuse jõustumist edasi. Seega võiks kohtul olla raskemate asjade puhul

õigus teatud piirides määrata, millise aja jooksul tuleb apellatsioon esitada. Siinkohal ei saa jätta tähelepanuta, et üldise kriminaalpoliitilise suundumuse kohaselt püüeldakse pigem menetlustähtaegade lühendamise poole.

35. KrMS § 384

KrMS § 384 – redaktsiooniliselt võiks määruskaebusest loobumine olla ülamarkega löike asemel paragrahvi viimases lõikes.

36. KrMS § 386

Kaebuse nn pretsedendiväärtuse põhjendamise kohustuse lisamine on mõistlik, kuid selle mõju perspektiivitute kaebuste esitamisele võib jääda väikeseks. Nimelt KrMS § 45 lg-d 5, 7 ja 8 näevad sisuliselt ette kaitsja kohustuse esitada kliendi soovil määruskaebuse. RÕS § 19 lg 1 küll võimaldab riigi õigusabi andmisel „piirduda“ kirjaliku selgitusega, et õigusabi saaja taotleb seadusega vastuolus oleva huvi kaitset või kui riigi õigusabi saaja väidetav nõue ei põhine seadusel või kui puudub protsessuaalne võimalus kaitsta taotletavat huvi, aga menetlusseadusest tulenev kohustus on sõnastatud laiemalt ja seda on ka praktikas laiemalt tõlgendatud.

37. KrMS § 390

Eelnõu täiendab kommenteeritavat paragrahvi lõigetega 6 ja 7, kuid esimene lisatav lõige kordab kehtiva KrMS § 390 lõike 5 kahte esimest lauset.

Menetlusökonomiast lähtudes on põhjendatud lõikes 7 pakutav määruse kahekordse edasikaebamise piiramine. Menetlusstatistika näitab, et menetlusse võetud ja selle tulemusel muudetud kohtumääruste osakaal kõigist Riigikohtusse esitatud määruskaebustest on väike. Eelnõu kohaselt oleks kahekordne kaebeõigus tagatud vaid lõikes 4 nimetatud eelduslikult põhiõigusi kõige enam piiravate meetmete (samas loetelus aga ka vahi alt vabastamine ning ajas tähtsuse kaotanud posti- ja telegraafisaadetise arestimine) korral. Täiendavalt tuleb silmas pidada menetlust sisuliselt lõpetavaid otsustusi, mis vormistatakse kohtumäärusega. Nt KrMS § 403¹⁰ lg 2 sätestab samuti, et määrusekaebuse läbivaatamisel tehtud määrus on vaidlustatav kõrgema astme kohtus. Samal ajal puudub sarnane erisäte psühhiaatrilise sundravi menetluses tehtavate määruste regulatsiooni juures. Tervikuna võiks kaaluda, kas põhjendatud on lähtumine KrMS § 385 p-s 5 või KrMS § 390 lg-s 4 sisalduvast loetelust, võttes arvesse, et KrMS § 390 lg 4 eesmärk on reguleerida eeskätt suulist menetlust ringkonnakohtus.

Põhimõtteliselt võib nõustuda sellega, et muudatuse jõustudes ei saaks Riigikohtusse enam edasi kaevata (määruskaebe korras) muu hulgas jälitustoimingutega seonduvat, kuid seletuskirjast ei nähtu, et seda aspekti on kaalutud. Edaspidi oleks menetlusosalistel võimalus tõstatada selliseid menetluslikke üksikküsimusi üksnes kassatsioonis.

Lisaks märgime, et vaatamata 1. septembril 2016 jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatustele KrMS § 385 p 5 sõnastuses, mis ei nimeta vaidlustatava erandina vahistamise tähtaja pikendamise määrust, kehtib jätkuvalt muutmata kujul KrMS § 136. See sätestab, et vahistamise tähtaja pikendamise määruse peale on võimalik esitada määruskaebust. Seadusandja võib kaaluda vastuolu kõrvaldamist. (Vt RKKKm 20.12.2017 nr 1-17-3758/52.)

38. KrMS § 408

KrMS § 408 lg 5 – seletuskirja järgi täiendatakse lõiget jälitustoimingu loa andmise määrusega,

eelnõu tekstis see aga ei kajastu. Lisaks on ebaselged põhjendused, miks asendatakse sõna „jõustuvad“ sõnaga „pööratakse täitmisele“, kuna paragrahvi pealkirjast tulenevalt on eesmärk reguleerida just jõustumist ja täitmisele pööramisega seonduv on KrMS §-s 411.

Täiendavat regulatsiooni või vähemalt seletuskirjas kommenteerimist võib vajada KrMS § 384 lg-s 2¹ kirjeldatud olukord ehk määruskaebusest loobumise korral jõustumine ja täitmisele pööramine.

Karistusseadustiku muudatused

39. KarS § 69

KarS § 69 – juhime tähelepanu kohtupraktikas kerkinud probleemile seoses ÜKT tundide jätkuva tegemisega või selle lubamisega olukorras, kus kriminaalhooldaja on esitanud erakorralise ettekande vangistuse täitmisele pööramiseks või kohus peab otsustama uue kuriteo toimepanemise tõttu liitkaristuse mõistmise. Sellistel juhtudel võib osutada problemaatiliseks tehtud ÜKT tundide arvestamine, kuna pärast kohtuotsuse tegemist kaebemenetluses tehtud ja seeläbi mahaarvestatavate ÜKT tundide arv võib muutuda. Teeme ettepaneku eelnõu algatajal analüüsida olukorda ja vajadusel muuta ÜKT tegemise ja kriminaalhooldaja teavitamise korda. Vt ka RKKKo 20.03.2017 nr 3-1-2-1-17, p 15 jj.

40. KarS § 308

Täiendava koosseisutunnuse lisamisel (kriminaliseerimisel) oleks kohane seletuskirjas avada ka teo olemust (kuidas ja kes kohtulikku hüpoteeki rikkuda saab).

Vangistusseaduse muutmine

Eelnõuga kavatakse kaotada kohustuslik vahistatu lukustatud kambris hoidmine ning pikaajalise kokkusaamise keeld. Nende üle otsustamine antakse kriminaalasja menetleja pädevusse. See on mõistlik lahendus, mis haakub halduskolleegiumi hiljutise seisukohaga (RKHKo 3-14-51567, p 31). Tähele tuleb aga panna, et pikaajaliste kokkusaamiste automaatne keeld kavatakse kaotada VangS § 94 lõike 5 kehtetuks tunnistamisega. VangS § 94 lõige 5 sätestab sõnaselge vahistatu pikaajalise kokkusaamise keelu. Pärast lõike 5 kehtetuks tunnistamist kõneleb VangS § 94 üksnes vahistatu lühiajalistest kokkusaamistest, nagu see oli ka enne 2013. aastat. Täpselt niisuguses sõnastuses VangS §-st 94, mis vahistatutele pikaajalist kokkusaamist ei luba ega keela, on Riigikohus ka enne VangS § 94 lõike 5 lisamist järeldanud, et vahistatule on pikaajaline kokkusaamine keelatud (RKPJKo 3-4-1-9-10, p 30). Seetõttu tuleb eelnõus välja pakutud normitehnilist lahendust pidada ebapiisavaks. Eelnõu eesmärgi saavutamiseks tuleb vahistatu pikaajalise kokkusaamise võimalus VangS-s ette näha.